

บทความวิจัย

เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระบบบรรณาการ

โดย

นางสาวปิยวรรณ วงษ์สมกลิ่น

รหัสนักศึกษา 05520562

เสนอ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพันธ์สุขกิจ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา 450 460 การศึกษาเอกเทศ

สาขาวิชาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2555

ชื่อเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระบบบรรณาการ”

ชื่อผู้วิจัย นางสาวนางสาวปิยวรรณ วงษ์สมกลิ่น รหัสนักศึกษา 05520562

อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพันธ์สุขกิจ

ปีการศึกษา 2555

คำสำคัญ ระบบบรรณาการ ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของระบบบรรณาการและความสำคัญของระบบบรรณาการตลอดจนความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีนในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงยุคสุดท้าย จุดประสงค์ในการส่งทูตของแต่ละอาณาจักร โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิจากเอกสาร ตำราหนังสือ และทางอินเทอร์เน็ต หาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยในแต่ละยุคสมัย เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็น ผลการวิจัยพบว่าความสัมพันธ์กันในระบบบรรณาการของทั้งสองอาณาจักรนั้น ต่างฝ่ายต่างมีจุดมุ่งหมายของตนเอง จุดมุ่งหมายที่สำคัญของคณะทูตไทยนั้นเป็นไปในด้านเศรษฐกิจ การที่ไทยส่งคณะทูตและของกำนัลต่างๆ ไปยังจีนนั้น มิได้หมายความว่าไทยยอมรับความมีอำนาจเหนือกว่าของจีนแต่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับข้อเรียกร้องต่างๆ ของจีนเพื่อที่จะได้รับสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการนั้นเป็นทางสายเดียวที่มีการสื่อสารสวนทางกัน ซึ่งทั้งจีนและไทยต่างก็บรรลุจุดมุ่งหมายพื้นฐานด้วยกัน ซึ่งก็คือ การอ้างสถานภาพที่มีอำนาจเหนือกว่าของจีนและการได้รับสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจของไทย แม้ว่าวัตถุประสงค์ในตอนต้นๆจะเป็นไปในด้านการเมืองก็ตาม แต่ในสมัยต่อมาการส่งทูตไทยไปจีนก็เป็นที่ไปเพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ และยังในต้นรัตน โกสินทร์มีวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าเรื่องอื่นๆ

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ระบบบรรณาการ” (Tribute) หรือเจิงกงเริ่มเกิดขึ้นจากการติดต่อกันยาวนานระหว่างจีนกับอนารยประเทศทั้งหลาย เพื่อแสดงถึงความเหนือกว่าทางด้านวัฒนธรรมของจีน แนวคิดทางอุดมการณ์ทั้งหลายเบื้องหลังระบบบรรณาการนั้นทั้งหมดอยู่บนรากฐานความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลตามลัทธิของจื๊อ ชาวจีนทั้งหลายเชื่อมั่นในความเหนือกว่าทางด้านวัฒนธรรมของตนเองมากเสียจนกระทั่งเชื่อว่า บรรดาอนารยชนผู้ไร้วัฒนธรรมจะต้องมาจีนเพื่อแสวงหาความเปลี่ยนแปลงและความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้น อนารยชนจำเป็นต้องยอมรับในความเป็นเจ้าประเทศราชของจีนตามหลักฐานของ หยูยิงฉือ (Yu Ying Shih) ระบบบรรณาการนั้นพัฒนามาจากระบบ “โฮ-ชิน” (Ho-Chin) ที่ละน้อยซึ่งเป็นระบบที่จักรพรรดิเกาสู่ แห่งราชวงศ์ฮั่นทรงตั้งขึ้น โดยได้ประสบความสำเร็จจากอดีตของจีนในการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ลักษณะทางการเมืองของระบบบรรณาการในสมัยฮั่นมีความสำคัญมาก และสำคัญมากกว่าประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากทีเดียว

ความสำคัญของระบบบรรณาการ มีเป้าหมายสูงสุดคือ การสร้างความมั่นคงทางการเมืองภายใต้การปกครองที่เมตตาภรรยาของ โอรสสวรรค์ ซึ่งหลักเกณฑ์ทางการเมืองนี้ นับว่าเป็นการป้องกันตนเองของจีน กล่าวคือ การพระราชทานของขวัญจากจักรพรรดิ การยอมอนุญาตให้ค้าขาย การพระราชทานตราตั้ง และสิ่งอื่นๆ ล้วนเป็นการผ่อนปรนมิให้พวกอนารยชนซึ่งบางครั้งมีอำนาจเข้มแข็งคุกคามความมั่นคงปลอดภัยของจีน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนในสมัยโบราณเริ่มต้นขึ้นที่อาณาจักรฟูนาน ในสมัยทวารวดีไทย ตามบันทึกของจีนเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 ในหนังสือโดย คังไทย (K'ang T'ai) ฟูนานที่จีนรู้จักในระยะแรก คือ เป็นอาณาจักรที่มีกิจกรรมทางการค้าอยู่ทั่วน้ำทางใต้ คนจีนได้เรียนรู้ถึงศูนย์กลางการค้าตามหมู่เกาะต่างๆ จากพ่อค้าฟูนาน ซึ่งในขณะนั้นการใช้ช่องแคบมะละกายังไม่เป็นที่รู้จัก เรือและคนของฟูนานได้เดินทางไปยังที่ต่างและได้มีการส่งทูตไปจีน

ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างไทยและจีนได้เริ่มขึ้นในราชวงศ์หยวนของจีนซึ่งตรงกับสมัยสุโขทัยของไทย คณะทูตจีนชุดแรก ซึ่งจักรพรรดิคุบไลข่านทรงพยายามส่งมาถึงไทยในค.ศ.1282 ทั้งนี้พระองค์ทรงพยายามที่จะให้ไทยเป็นรัฐบรรณาการของจีน จึงทรงส่งเหอ จี-จี (Ho-Tzu-chih) มายังไทยในค.ศ.1282 แต่ไม่สำเร็จเนื่องจากเสียชีวิตก่อนเดินทางมาถึง ความพยายามดังกล่าวจึงไม่บรรลุผลแต่ประการใด ซึ่งรวมแล้วมีการส่งคณะทูตจีนมาสุโขทัยถึง 4 ครั้ง แต่เดินทางมาถึงเพียง 3 ครั้ง ส่วนคณะทูตไทยที่พ่อขุนรามคำแหงแห่งราชอาณาจักรสุโขทัยส่งไปจีนในค.ศ.1292 นั้นเป็นการสนองตอบทางการเมืองต่อความพยายามในการติดต่อของจักรพรรดิคุบไลข่านก่อนหน้านี้ คณะทูตไทยชุดค.ศ.1292 นั้นมีจุดประสงค์อย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรก เป็นการส่งเพื่อไปเป็นมาตราป้องกันตัว ในประการที่สอง เป็นความตั้งพระทัยของพ่อขุนรามคำแหงที่จะป้องกันมิให้จักรพรรดิคุบไลข่านเข้าแทรกแซงในปัญหาความขัดแย้งของอาณาจักรสุโขทัยกับ

อาณาจักรสุพรรณภูมิ ซึ่งอาณาจักรสุพรรณภูมิได้เคยส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักหยวน ในปีค.ศ.1291 เมื่อครั้งที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคุกคามอาณาจักรสุพรรณภูมิ (สืบแสง พรหมบุญ ,2525:47)

การส่งทูตติดต่อระหว่างจีนกับไทยในสมัยสุโขทัยนี้ได้ส่งผลให้การค้าระหว่าง อาณาจักร ทั้งสองขยายตัว อีกทั้งยังมีการถ่ายทอดความรู้ของจีนมายังไทย โดยช่างจีนได้เข้ามาทำ เครื่องปั้นดินเผาจนเป็นที่รู้จักกันในนาม “เครื่องสังคโลก” ต่อมาเครื่องสังคโลกได้กลายเป็นสินค้า ส่งออกที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย

ต่อมาเมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 อยุรยาซึ่งอยู่ทางตอนใต้ภายใต้การนำของราชวงศ์อู่ทองของสุพรรณภูมิเข้มแข็งขึ้น และขึ้นมาเป็นใหญ่ในกลุ่มน้ำ เจ้าพระยา ส่วนในแผ่นดินจีน ชาวจีนได้โค่นล้มราชวงศ์หยวนของเผ่ามองโกลและสถาปนา ราชวงศ์หมิงขึ้นในปีค.ศ.1368 จักรพรรดิสูงหวู่(ค.ศ.1368-1398) ปฐมจักรพรรดิราชวงศ์หมิงทรง ส่งคนทูตไปประเทศพื้นทะเลต่างๆทันทีเพื่อแจ้งให้รับรู้ถึงการขึ้นครองราชย์ขอพระองค์ และ เหตุผลที่แท้จริงก็เพื่อเตือนประเทศราชจีนดั้งเดิมให้ส่งบรรณาการในปีค.ศ.1370 ราชทูตจีนคนหนึ่ง คือ หลู-จุง-จุ่น (Lu Tsung-chun) อันเชิญพระบรมราชโองการของจักรพรรดิ ผ้าไหมหลากสีและปฏิทินหลวงมาทูลเกล้าถวายแด่พระมหากษัตริย์ไทย ส่วนทางด้านของไทย พระบรมราชาริราชที่1 กษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา ได้โปรดให้ส่งของพื้นเมืองพร้อมทั้งเชิญพระราชสาส์นไปถวาย จักรพรรดิจีน โดยมีแรงจูงใจที่จะไม่ให้จีนช่วยเหลือสุโขทัย นอกจากนั้นแล้วแรงจูงใจอีกด้านหนึ่งก็คือ การได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าอันเนื่องมาจากการส่งคณะทูตบรรณาการ หลังจากรัชกาลพระบรมราชาริราชที่1 แล้ว กรุงศรีอยุธยาได้ส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีเพื่อค้าขายกับจีน ประมาณ 130 ครั้ง ในระยะเวลาเกือบ 400 ปี

ส่วนจีนในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ได้ส่งทูตมายังกรุงศรีอยุธยาประมาณ 17 ครั้งด้วยกัน ในสมัยราชวงศ์หมิงจักรพรรดิหย่งเล่อได้ส่งกองเรือนำโดยนายพลเรือเจิ้งเหอ (นามเดิมหม่าซานเปา หรือที่คนไทยเรียก ซำเป่ากง) นักเดินเรือที่ยิ่งใหญ่ของจีน ให้เดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแคว้นที่กรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.1951 สัมพันธระหว่างจีนกับไทยในสมัยอยุธยานี้ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น มีชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากขึ้นและรับราชการอยู่กับฝ่ายไทย ยิ่งไปกว่านั้น การค้าสำเภาระหว่างไทยกับจีนสมัยอยุธยานี้ได้ทำให้กรุงศรีอยุธยา มั่งคั่ง และกลายเป็นศูนย์กลางของการค้าระหว่างประเทศทางตะวันตกคือยุโรป กับประเทศทางตะวันออกคือจีนอีกด้วย

เมื่ออยุธยาล่มสลายด้วยกำลังทหารของพม่าใน ค.ศ.1767 สัมพันธภาพระหว่างไทยกับจีน ได้มีการหยุดชะงักลงเป็นระยะเวลาสั้นๆ และได้เริ่มขึ้นใหม่อย่างเป็นทางการในปีค.ศ.1777 ผู้นำไทยย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่กรุงธนบุรี ซึ่งมีพระตากสินเป็นพระมหากษัตริย์ และต่อมาที่กรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประเทศไทยและประเทศจีน

ก็ยังคงมีสัมพันธไมตรีอันดีต่อกัน ไทยยังคงส่งทูตเชิญพระราชสาสน์และเครื่องราชบรรณาการไปถวายแก่จักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อขอความสะดวกในการค้าสำเภา ในสมัยธนบุรีและตลอด 4 รัชกาลแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยได้ส่งทูตไปจีนรวม 56 ครั้ง จนถึง ค.ศ.1853 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 3 รัชกาลแรก ไทยส่งคณะทูตไปจีนแทบทุกปี การติดต่อระหว่างประเทศไทยกับจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าสำเภากับจีน ทำให้ไทยมีเงินทุนเพียงพอในการสร้างบ้านเมืองเพื่อทำสงครามต่อต้านการรุกรานของพม่าและเพื่อการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ต่อมาความสัมพันธ์ไทยกับจีน”ระบบบรรณาการเพื่อการค้า” นี้ได้ลดความสำคัญและประโยชน์ลง ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 4 ไทยได้ทำการค้ากับตะวันตกมากขึ้นหลังจากการทำสนธิสัญญาเบริงกับอังกฤษ ค.ศ.1855 ในขณะที่ผลกำไรจากการค้าสำเภาจีนได้ลดลงตามลำดับ ทั้งนี้เพราะความไม่ปลอดภัยในการเดินทาง เนื่องจากจักรพรรดิราชวงศ์ชิงในระยะหลังอ่อนแอ อีกทั้งเผชิญกับปัญหาการต่อต้านจากภายในและการทำทลายคุกคามจากภายนอก ไทยได้ส่งคณะทูตไปจีนเป็นครั้งสุดท้ายในปี ค.ศ.1853 และหลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยุติการส่งคณะทูตและ การค้าบรรณาการกับจีน เพราะพระองค์ท่านไม่ประสงค์จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดในหมู่ประเทศที่ติดต่อกับไทย อีกทั้งประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ไทยได้รับไม่คุ้มกับการลงทุนเนื่องจากความไม่ปลอดภัยในการเดินทาง อาจกล่าวได้ว่า ค.ศ.1853 เป็นปีสุดท้ายของการส่งบรรณาการเพื่อการค้า นับเป็นการสิ้นสุดความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนในสมัยโบราณภายใต้ระบบ บรรณาการเพื่อการค้า

ภายหลังที่ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเผชิญกับอิทธิพลบีบบังคับทางด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจจากชาติตะวันตกที่มีเพิ่มขึ้นมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระบบบรรณาการซึ่งล้าสมัยได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีลักษณะตายตัวมากเกินไปที่จะเผชิญกับการท้าทายทางความคิดและวิทยาการแบบใหม่ ในที่สุด ระบบบรรณาการก็ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมากที่สุด เมื่อจีนซึ่งถือตนเองอยู่เสมอว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่กว่าอาณาจักรอื่นๆ และเป็นศูนย์กลางโลกต้องพ่ายแพ้แก่ชาติมหาอำนาจตะวันตกและถูกย่ำยีสปรมาทครั้งแล้วครั้งเล่าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 พร้อมๆกับการแตกสลายของระบบบรรณาการนั้น สิทธิพิเศษทางการค้าซึ่งบรรดารัฐบรรณาการของจีนที่เคยได้รับมาเป็นเวลานานก็หมดสิ้นลงไปด้วย (สืบแสง พรหมบุญ,2525:169)

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้นักศึกษาจึงเกิดความสนใจในการศึกษาวิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยว่ามีการดำเนินไปอย่างไรในแต่ละยุคสมัย และเพราะเหตุใดระบบบรรณาการจึงเสื่อมสลายลงไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของระบบบรรณาการ
2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยในแต่ละยุคสมัย
3. เพื่อศึกษาความเสื่อมของระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระบบบรรณาการ” ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษาตั้งแต่ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของระบบบรรณาการ ตลอดจนวิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยตั้งแต่สมัยทวารวดีไปจนถึงรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

วิธีการศึกษา

วิธีการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระบบบรรณาการ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิจากเอกสาร ตำราหนังสือ และทางอินเทอร์เน็ต โดยหาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระบบบรรณาการ เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นต่างๆที่กล่าวถึงในขอบเขตของการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของระบบบรรณาการ
2. เข้าใจถึงวิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยในแต่ละยุคสมัย
3. เข้าใจถึงความเสื่อมของระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาสามารถแบ่งกลุ่มงานเขียนตามประเด็นสำคัญที่งานเขียนแต่ละเรื่องเน้นการอธิบายออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1: งานเขียนที่เน้นการอธิบายถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของระบบบรรณาการ คือ งานเขียน ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน โดย สืบแสงพรหมบุญ เน้นการอธิบายถึง ประวัติความเป็นมา จุดเริ่มต้น จุดประสงค์และความสำคัญของระบบบรรณาการของจีน และอีกเล่มในงานเขียน ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา โดย อนงคณา มานิต พิสิษฐกุล เน้นการอธิบายถึงการทูตในระบบบรรณาการของจีน

กลุ่มที่2:งานเขียนที่เน้นการอธิบายถึงวิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทยในแต่ละยุคสมัย คือ งานเขียน ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน โดย สืบแสง พรหมบุญ เน้นการอธิบายถึง ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีนตั้งแต่สมัยสุโขทัยไปจนถึงรัตน โกสินทร์ตอนต้น และอีกเล่มในงานเขียน ไทยกับจีนและญี่ปุ่น สมัยอยุธยา โดย อนงคณา มาดิพิสิฐกุล เน้นการอธิบายถึง ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยจีนที่เริ่มต้นขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยกับสมัยราชวงศ์หยวนของจีน ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างอาณาจักรอยุธยากับจีนสมัยราชวงศ์หมิง เหตุผลที่ไทยในสมัยอยุธยาให้ความสำคัญต่อการทูตกับจีน เนื่องจากผลพวงจากความสัมพันธ์ทางการทูต ส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าของอยุธยาก้าวหน้ามาจนกระทั่งเข้าสู่สมัยรัตน โกสินทร์ รวมไปถึงงานเขียน สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน โดย นฤมิตร สอดสุข เน้นการอธิบายถึง ลักษณะและแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่าง ไทยกับจีนในระบบบรรณาการ หลักการและเป้าหมายในนโยบายต่างประเทศของจีนในระบบการทูตบรรณาการ ผลกระทบของระบบการทูตบรรณาการของจีนที่มีต่อไทย

กลุ่มที่3:งานเขียนที่เน้นการอธิบายถึงความเสื่อมของระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน คือ งานเขียน ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน โดย สืบแสง พรหมบุญ เน้นการอธิบายถึง ปัจจัยและสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อมของระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน รวมถึงการแตกสลายของระบบบรรณาการ

ผลการศึกษา

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของระบบบรรณาการ

ความหมายของคำว่า “บรรณาการ”

คำว่า“บรรณาการ”(tribute)ในความหมายของภาษาตะวันตกที่ใกล้เคียงกับภาษาจีนที่สุดคือคำว่า “กุง”(kung)แต่ความหมายของคำว่า“บรรณาการ”ในประวัติศาสตร์ตะวันตกนั้นไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อธิบายสัมพันธภาพระหว่างจีนกับนานาประเทศ แต่เพื่อไม่ให้เกิดความยุ่งยาก จึงได้มีการใช้คำว่า“บรรณาการ”ซึ่งใช้กันมาอย่างแพร่หลายแทนคำว่า “กุง” แต่ต้องตีความหมายในขอบเขตของธรรมเนียมลัทธิขงจื้อของจีน¹

¹ สืบแสง พรหมบุญ , ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน ,(กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 3.

คำว่า “กุง” หากใช้ในความหมายของคณะทูตส่งบรรณาการเรียกว่า “จิง-กุง เฟิงหวู” (ching-kung feng-wu) ซึ่งหมายถึงการถวายผลผลิตท้องถิ่นซึ่งมี 3 ประเภท ได้แก่

1. บรรณาการจริงๆ (เจ็ง-กุง) ที่กษัตริย์ประเทศราชถวายแก่จักรพรรดิจีน
2. บรรณาการที่คณะทูตถวายแก่ราชสำนักจีน
3. สินค้าต่างๆ สำหรับค้าขายโดยเฉพาะ

จุดเริ่มต้นของระบบบรรณาการของจีน

ระบบบรรณาการเริ่มเกิดขึ้นจากการติดต่ออันยาวนานระหว่างจีนกับอารยประเทศทั้งหลาย เพื่อแสดงถึงความเหนือกว่าทางด้านวัฒนธรรมของจีน โดยแนวความคิดทางอุดมการณ์ทั้งหลายของระบบบรรณาการนั้น อยู่บนรากฐานความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลตามลัทธิขงจื้อ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดระบบบรรณาการของจีน

ชาวจีนทั้งหลายเชื่อมั่นในความเหนือกว่าทางด้านวัฒนธรรมของตนเองมาจนกระทั่งเชื่อว่า บรรดาอารยชนผู้ไร้วัฒนธรรมจะต้องมาจีนเพื่อแสวงหาความเปลี่ยนแปลงและความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้น อารยชนจำเป็นต้องยอมรับในความเป็นเจ้าประเทศราชของจีนและปฏิบัติตามพิธีการต่างๆ

ความสำคัญของระบบบรรณาการ

ระบบบรรณาการมีเป้าหมายสูงสุดคือ การสร้างความมั่นคงทางการเมืองภายใต้การปกครองที่เมตตากรุณาของโอรสสวรรค์ ซึ่งหลักเกณฑ์ทางการเมืองนี้นับว่าเป็นการป้องกันตนเองของจีน กล่าวคือ การพระราชทานของขวัญจากจักรพรรดิ การยอมอนุญาตให้ค้าขาย การพระราชทานตราตั้งและสิ่งอื่นๆ ล้วนเป็นการผ่อนปรนมิให้พวกอารยชนซึ่งบางครั้งมีอำนาจเข้มแข็งคุกคามความมั่นคงปลอดภัยของจีน

วิวัฒนาการความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนในยุคเริ่มต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนในสมัยโบราณเริ่มต้นขึ้นที่อาณาจักรฟูนาน ในสมัยทวารวดีของไทย ตามบันทึกของจีน เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 ในหนังสือ โดยคังไท (K'ang T'ai) ฟูนานที่จีนรู้จักในระยะแรก คือ เป็นอาณาจักรที่มีกิจกรรมทางค้าอยู่ทั่วส่วนน้ำทางใต้ คนจีนได้เรียนรู้ถึงศูนย์กลางการค้าตามหมู่เกาะต่างๆจากพ่อค้าฟูนาน ซึ่งในขณะนั้นการใช้ช่องแคบมะละกา

ยังไม่เป็นที่รู้จัก เรือและคนของฟูนานได้เดินทางไปยังที่ต่างๆและได้มีการส่งทูตไปยังประเทศจีน แต่ยังไม่ถือว่าเป็นอย่างทางการ²

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับราชสำนักหยวน

วัตถุประสงค์ในการส่งคณะทูต

คณะทูตจีนที่ส่งมาไทย - การทูตระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับจีนสมัยราชวงศ์หยวนเริ่มต้นขึ้นจากเรื่องการเมืองเป็นหลัก เพราะในช่วงเวลานั้น กุบไลข่าน (พ.ศ.1803-1837/ค.ศ.1260-1294) ผู้นำของชนเผ่ามองโกลได้ทำการล้มล้างอำนาจของราชวงศ์ซ่งได้และก่อตั้งราชวงศ์หยวนขึ้นมา เมื่อพ.ศ. 1814 (ค.ศ.1271) ทรงพยายามขยายอำนาจไปยังดินแดนต่างๆเพื่อสร้างเงินให้เป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ โดยวิธีการส่งทูตไปยังอาณาจักรต่างๆเพื่อเรีย ยกฮ่องให้อาณาจักรเหล่านั้นยอมอยู่ใต้การปกครองของจีนในฐานะรัฐบริวารการ กับอาณาจักรสุโขทัยก็เช่นเดียวกัน

คณะทูตไทยที่ส่งไปจีน - คณะทูตไทยชุดแรกที่อาณาจักรสุโขทัยส่งไปยังจีนใน พ.ศ. 1835 (ค.ศ.1292) นอกจากจะเป็นการตอบสนองทางการเมืองต่อความพยายามในการติดต่อของจักรพรรดิ กุบไลข่านก่อนหน้านั้นแล้ว ยังมีจุดประสงค์อีก 2 ประการได้แก่ ประการแรก เป็นมาตรการป้องกันตัวเพื่อช่วยรักษาผลประโยชน์ของสุโขทัยอย่างดีที่สุด ประการที่สอง เป็นความตั้งพระทัยที่จะป้องกันไม่ให้จักรพรรดิ กุบไลข่านเข้าแทรกแซงในปัญหาความขัดแย้งของอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรสุพรรณภูมิซึ่งเป็นอาณาจักรไทยทางตอนใต้

สัมพันธภาพทางการเมือง

จีนได้ส่งคณะทูตชุดแรกมายังอาณาจักรสุโขทัยในปีพ.ศ.1825 (ค.ศ.1282) โดยมี เหว จื่อจื่อ เป็นหัวหน้าคณะ แต่ในระหว่างการเดินทางถูกพวกจามปาจับประหารชีวิต การทูตจากจีนมายังอาณาจักรในสุโขทัยครั้งแรกจึงไม่ประสบความสำเร็จ การที่จีนพยายามส่งคณะทูตมายังอาณาจักรสุโขทัยเป็นการแสดงให้เห็นถึงความต้องการของจีนที่ต้องการมีอำนาจเหนืออาณาจักรสุโขทัย เพราะ กุบไลข่าน ต้องการขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางและในขณะเดียวกัน พ่อขุนรามคำแหงทรงตระหนักถึงภัยคุกคามความมั่นคงที่อาจเกิดขึ้นจากเรื่องนี้เป็นอย่างมาก จึงทรงเห็นว่า การส่งทูตจากสุโขทัยไปยังจีน จะเป็นวิธีการที่ดีในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อลดภัยคุกคามจากจีน ดังนั้นการส่งทูตจากอาณาจักรสุโขทัยไปยังจีนที่เมืองกวางตุ้งจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 1835 (ค.ศ.1292) ซึ่งก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี จักรพรรดิ กุบไลข่านทรงพอใจมากที่สุโขทัยส่ง

² ชิดา สารธา, (ศรี)ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคเริ่มต้นของสยามประเทศ ,(กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2532), 86.

คณะทูตไปจีนในครั้งนั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับจีนเริ่มต้นและมีความก้าวหน้าในเวลาต่อมามากขึ้น³

สัมพันธภาพทางเศรษฐกิจ

การดำเนินความสัมพันธ์ด้านการทูตระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับจีนในสมัยราชวงศ์หยวน ก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกับอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมาก เพราะการขยายอำนาจของราชวงศ์หยวนทำให้เส้นทางการค้าระหว่างจีนกับชาติต่างๆ มีความปลอดภัยมากขึ้น เนื่องจากสามารถจัดปัญหาโจรสลัดที่ปล้นสินค้าของพ่อค้าระหว่างทางได้ และอีกประการสำคัญคืออาณาจักรสุโขทัยมีความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์คืออยู่ใกล้กับเมืองท่าชายทะเล ทำให้การค้าระหว่างอาณาจักรทำได้สะดวก และอีกประการหนึ่งคือ การที่อาณาจักรสุโขทัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับจีน เป็นการช่วยส่งเสริมให้การค้าของสุโขทัยขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากมีสิทธิซื้อขายสินค้าและได้รับสิทธิพิเศษในเรื่องภาษีการค้า และอีกผลพลอยได้ก็คือ การได้รับถ่ายทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากจีน หรือ “เครื่องสังคโลก” ซึ่งกลายเป็นสินค้าส่งออกไปขายยังต่างประเทศของสุโขทัย⁴

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับราชสำนักหมิงและชิง

วัตถุประสงค์ในการส่งคณะทูต

คณะทูตจีนที่ส่งมาไทย - ภายหลังจากที่ จักรพรรดิหงอู่ (พ.ศ.1894-1941/ค.ศ.1368-1644) ทรงทำการล้มล้างอำนาจของอาณาจักรหยวนและสถาปนาราชวงศ์หมิงขึ้น ได้ทรงส่งคณะทูตเดินทางมายังอาณาจักรต่างๆ ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมทั้งไทยด้วย เพื่อเรียกร้องบรรณาการจากอาณาจักรต่างๆ ให้ปฏิบัติต่อจีนเช่นเดิม แจ้งข่าวการเปลี่ยนแปลงภายในจีน และการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์

คณะทูตไทยที่ส่งไปจีน - ในสมัยอยุธยาตอนต้น คณะทูตไทยที่ส่งไปจีนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบข้อบังคับและมารยาททางการทูตของจีน และนอกจากนั้นแล้วก็เพื่อสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจอันผูกพันอยู่กับระบบบรรณาการของจีน ส่วนในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีแรงจูงใจทางเศรษฐกิจเป็นหลักในการส่งคณะทูตไทยไปยังจีนมีความสำคัญเหนือกว่าผลประโยชน์ทางการเมือง ไทยหาโอกาสที่จะคณะทูตบรรณาการซึ่งจะมีผลต่อการเพิ่มปริมาณการค้าขาย

³ สืบแสง พรหมบุญ , ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีน , (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 74-78.

⁴ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), .

สัมพันธภาพทางการเมือง

ในปี พ.ศ.1913 (ค.ศ.1370) จักรพรรดิหงอู่ทรงส่ง อู่จิงซุนเป็นหัวหน้าคณะทูตจีนนำพระบรมราชโองการของพระองค์มาถวายสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 และพระองค์ทรงยอมรับว่า “เสียน” และ “หลอหู” หรือ “สุโขทัย” และ “อยุธยา” เป็นอาณาจักรเดียวกัน ทั้งๆที่ยังมิได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว⁵

หลังจากทูตจีนแห่งราชวงศ์หมิงชุดแรกเดินทางมายังอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ทรงส่งคณะทูตไทยเดินทางไปจีนในปีถัดไป คือเมื่อ พ.ศ. 1914 (ค.ศ.1371) คณะทูตไทยได้ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการซึ่งประกอบไปด้วย ช้างบ้าน 6 เชือก เต่าหกขา และของพื้นเมืองอื่นๆ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ความสัมพันธ์ด้านการทูตระหว่างไทยกับจีนได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ซึ่งครองราชย์เป็นเวลา 18 ปี พระองค์ทรงส่งคณะทูตจากไทยไปจีนเป็นจำนวนมากถึง 28 ครั้ง

การที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ทรงส่งทูตไปจีนบ่อยครั้ง เป็นเพราะอาณาจักรอยุธยาในขณะนั้นอยู่ในช่วงของการสร้างความมั่นคงและพยายามมีอำนาจเหนือกว่าอาณาจักรสุโขทัย และอีกประการหนึ่งก็คือผลประโยชน์ด้านการค้าก็เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้อยุธยาพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีกับจีน

การทูตระหว่างไทยกับจีนในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ เมื่ออยุธยาส่ง เจ้านครอินทร์ พระราชนัดดาของพระองค์ เป็นผู้นำคณะทูตไทยเดินทางไปจีนเมื่อ พ.ศ.1920 (ค.ศ.1377) ซึ่งสร้างความพอใจให้แก่จักรพรรดิหงอู่มากจนถึงกับมีพระราชกฤษฎีกาประกาศมอบตราจารึก “เสียน หลอ กว่อ หวาง ฉือ อิง” หรือ “ตราสำหรับพระมหากษัตริย์แห่งหลอเสียน” เพื่อเป็นการยอมรับความมีอำนาจของอาณาจักรอยุธยา

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างอยุธยากับจีนสมัยราชวงศ์หมิงดำเนินไปด้วยดี และอยุธยาพยายามรักษาความสัมพันธ์ไว้ให้ดีที่สุด แม้ว่าภายหลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 จะเกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจในราชสำนักอยุธยา แต่การส่งทูตไปจีนยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงในสมัยสมเด็จพระอินทรราชา (เจ้านครอินทร์) ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1952-1967 (ค.ศ. 1409-1424) เป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ด้านการทูตระหว่างไทยกับจีนรุ่งเรืองอย่างมาก จากการที่พระองค์ทรงเคยเสด็จไปจีนหลายครั้งในฐานะผู้นำคณะทูต พระราชไมตรีอันดีที่พระองค์ทรงสร้างไว้ ทำให้ความสัมพันธ์กับจีนเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ก้าวหน้าขึ้น

⁵ อนุชฌา มานิตพิสิฐกุล, ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, 2545), 24.

อย่างรวดเร็ว และตลอดรัชสมัยของพระองค์ทรงส่งคณะทูตไทยไปจีนเป็นจำนวนทั้งสิ้น 10 ครั้ง เฉลี่ยปีละครั้งหรือ 2 ครั้ง

และภายหลังจากที่พระองค์ทรงเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. 1967 พระมหากษัตริย์ของอยุธยาองค์ต่อมา ยังคงให้ความสำคัญต่อการดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน แม้ว่าจะไม่ได้ส่งทูตไปบ่อยนักก็ตาม เนื่องจากต้องทำสงครามเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและขยายอำนาจให้กับอาณาจักรอยุธยา

จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2112 ไทยต้องประสบปัญหาถูกพม่ารุกรานจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา ทำให้ไทยเว้นว่างการส่งทูตไปจีน แต่ความสัมพันธ์นี้ก็ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหลังจากที่ สมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2133-2148/ค.ศ. 1590-1605) ทรงกอบกู้เอกราชของอยุธยาได้สำเร็จ พระองค์ทรงพยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นและขยายอำนาจของอยุธยาออกไปอย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกัน พระองค์ก็ทรงตระหนักถึงความสำคัญในการผูกมิตรกับอาณาจักรต่างๆ โดยเฉพาะกับจีน เพราะนอกจากพระองค์จะส่งทูตไปเจริญไมตรีตามที่เคยปฏิบัติมาแล้ว พระองค์ยังทรงสร้างความแน่นแฟ้นกับจีนมากขึ้นด้วยการมีพันธไมตรีด้านทหารกับจีนถึง 2 ครั้ง โดยครั้งแรก ในปีพ.ศ.2135 (ค.ศ. 1592) มีสาเหตุมาจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่นด้วยเรื่องเกาหลี และครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2136 (ค.ศ. 1593) สาเหตุจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับพม่า จากการทำไทยให้ความช่วยเหลือทางด้านทหารนี้เอง ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างไทยกับจีนในสมัยนั้น และส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่รุ่งเรืองในเวลาต่อมา⁶

สัมพันธภาพทางเศรษฐกิจ

การดำเนินความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19-20 (คริสต์ศตวรรษที่ 14) เป็นผลพลอยได้จากการดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูต โดยเฉพาะความสัมพันธ์อันดีที่เกิดขึ้นในรัชสมัย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 เพราะการส่งทูตไทยไปจีนแต่ละครั้ง จะมีการติดต่อด้านการค้าในทางอ้อม แม้ว่า จักรพรรดิหงอู่ ซึ่งปกครองจีนในสมัยนั้นจะมีนโยบายเข้มงวดด้านการค้า แต่ก็ทรงไม่เคยมีข้อห้ามไทยเรื่องจำนวนคณะทูตที่ส่งไปจีนซึ่งค่อนข้างถี่เลย ทั้งนี้เพราะว่าเครื่องราชบรรณาการจากไทยล้วนเป็นสิ่งที่จีนต้องการ⁷

เมื่อเข้าสู่รัชสมัย จักรพรรดิหย่งเล่อ (พ.ศ. 1941-1967) ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระอินทราชา จักรพรรดิหย่งเล่อทรงเห็นความสำคัญของการติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศ กระทั่งทรงมีนโยบายส่งเสริมให้มีการสำรวจทางทะเลภายใต้การนำของเจิ้ง เหวอ ระหว่าง พ.ศ. 1946-1976 (ค.ศ. 1403-1433) เพื่อเรียกร้องบรรณาการจากรัฐต่างๆ และแสดงให้เห็นอำนาจของจีนเพื่อให้ชาติต่างๆ

⁶ อนงคณา มานิตพิสิฐกุล, *ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา*, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, 2545), 30-31.

ยอมรับ สำหรับความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างไทยกับจีนในสมัยจักรพรรดิมีความก้าวหน้าขึ้น เป็นอย่างมาก เพราะพระองค์ทรงมีนโยบายส่งเสริมการค้าระหว่างกัน ที่เห็นได้ชัดเจนคือ พระองค์ ทรงมอบเครื่องชั่ง ตวง วัด แก่ไทยเพื่อใช้สำหรับการค้าในระบบเดียวกัน เป็นต้น

ในช่วงปลายรัชสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 การค้าระหว่างไทยกับ จีนลดลงบ้างบ้าง เพราะจีนมีนโยบายที่เข้มงวดด้านการค้าเพื่อแก้ปัญหาภัยคุกคามการค้าทางทะเล จากโจรสลัดญี่ปุ่นและการคุกคามจากพวกมองโกล จักรพรรดิฉินองค์ต่อมาทรงพยายามประกาศ นโยบายจำกัดการค้าหลายครั้ง แต่อย่างไรก็ตาม การค้าระหว่างไทยกับจีนฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง เมื่อ ทางการเงินมีนโยบายผ่อนปรนด้านการค้า

ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (คริสต์ศตวรรษที่ 16) ได้มีการเข้ามาของชาติตะวันตก อาณาจักรอยุธยาทำการติดต่อกับพ่อค้าชาวโปรตุเกส พ.ศ.2054 (ค.ศ.1511) ในรัชสมัยสมเด็จพระ รามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2034-2072) ระบบการค้าของไทยได้ขยายตัวออกไปมากขึ้น เพราะไทยเป็น แหล่งสินค้าสำคัญที่พ่อค้าชาวยุโรปต้องการ โดยเฉพาะสินค้าจากจีน โดยเฉพาะ ผ้าไหม ผ้าแพร และเครื่องเคลือบ เพราะจีนในขณะนั้นมีนโยบายจำกัดการค้ากับต่างประเทศ การที่อยุธยามี ความสัมพันธ์อันดีกับจีนจึงได้รับผลประโยชน์ในเรื่องการค้า คือ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

ความเจริญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการค้า ทำให้โจรสลัดญี่ปุ่นและโจรสลัดชาวโปรตุเกสเพิ่มมากขึ้น จักรพรรดิเจียจิ้ง (พ.ศ.2064-2100/ค.ศ. 1521-1567) จึงมีนโยบาย เข้มงวดทางการค้ามากขึ้น แต่การค้าระหว่างไทยกับจีนยังคงดำเนินไปด้วยดี ในขณะที่การค้า ระหว่างพ่อค้าเอกชนได้ขยายตัวมากขึ้นเช่นกัน จากที่เคยมีเฉพาะการค้าของกษัตริย์เท่านั้น

ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 ไทยต้องประสบกับปัญหาการทำสงครามและต้องเสียกรุงศรี อยุธยาแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2112 แต่กิจการค้าระหว่างไทยกับจีนก็ยังคงดำเนินไปด้วยดี เพราะใน ระหว่างที่ไทยตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ.2112-2133) กษัตริย์ที่ ปกครองอยุธยาในขณะนั้นยังคงส่งทูตไปจีน และเมื่อ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกอบกู้เอกราชจากพม่าได้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2135 (ค.ศ.1590) พระองค์ทรงส่งเสริมการค้าของอยุธยาอย่างมาก โดยสนับสนุนการค้ากับทุกชาติโดยเฉพาะกับจีน เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการค้า ระหว่างประเทศที่ช่วยส่งเสริมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้กับอยุธยาได้

เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อมา พระองค์ทรงสนพระทัยต่อนโยบายนี้ และทรงส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น จนกระทั่งการค้ากับต่างประเทศของอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้ากับญี่ปุ่นมีความรุ่งเรืองอย่างมากแต่การค้ากับจีนไม่เฟื่องฟูเหมือนก่อน แต่ถึงกระนั้นการ ติดต่อกับชาวยุโรปก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะสินค้าจากจีนยังคงเป็นที่ต้องการของตลาด ภายหลังจากที่จีนมีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองจากราชวงศ์หมิงเป็นราชวงศ์ชิง เมื่อพ.ศ.2187 (ค.ศ. 1644) ตรงกับรัชสมัย สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.2172-2199/ ค.ศ.1629-1656) การค้า ระหว่างไทยกับจีนจึงได้รับการส่งเสริมอีกครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงมีนโยบาย

ต่อต้านชาวญี่ปุ่นและพ่อค้าชาวฮอลันดา เพราะเข้ามามีอิทธิพลด้านการเมืองของอยุธยา พระองค์ทรงสนับสนุนให้ชาวจีนเข้ามาทำหน้าที่ด้านการเดินเรือและติดต่อการค้าในนาทของราชสำนักอยุธยา ทำให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในกิจการค้าของไทยมากขึ้น ในขณะที่พระองค์ทรงดำเนินนโยบายผูกขาดการค้า เพราะมีปัญหาห่วงวายุภายใน ทำให้บรรดาพ่อค้าชาติอื่นๆ โดยเฉพาะชาวฮอลันดาต้องประสบปัญหาการค้าฝืดเคืองและเสียผลประโยชน์ จนก่อให้เกิดความไม่พอใจและนำไปสู่ความขัดแย้งในเวลาต่อมา⁸

เมื่อเข้าสู่รัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) แม้ว่าพระองค์จะทรงมีนโยบายผูกมิตรและส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ทั้งกับอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับฮอลันดา แต่พระองค์ทรงไม่เคยละเลยการมีความสัมพันธ์อันดีกับจีน พระองค์ทรงส่งทูตไปจีนอย่างสม่ำเสมอและทรงแต่งเรือสำเภาไปค้าขายกับจีนโดยตรง ซึ่งเรื่องนี้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พ่อค้าชาวฮอลันดาเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก จนเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งถึงขั้นที่ฮอลันดานำเรือรบมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา และไทยต้องยอมทำทำสัญญาสงบศึกเมื่อพ.ศ.2207 (ค.ศ.1664) สัญญานี้ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิมากมายทั้งทางด้านการค้าและการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระนารายณ์ทรงแก้ปัญหาด้วยการมอบหมายให้ชาวจีนทำหน้าที่ด้านอื่น ขณะเดียวกันพระองค์ทรงทำการค้าต่อไปด้วยการใช้สำเภาจีนในการติดต่อค้าขายกับจีนและญี่ปุ่น โดยแบ่งผลกำไรให้กับเจ้าของเรือเป็นการตอบแทน ดังนั้นการค้าระหว่างไทยกับจีนจึงยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเจริญมากขึ้นในเวลาต่อมา ซึ่งในช่วงเวลานี้ชาวจีนได้กลายเป็นกลุ่มชนที่มีบทบาทด้านการค้าในไทยเป็นอย่างมาก โดยที่จีนเป็นผู้ถือหุ้นที่ใหญ่ที่สุดในการค้าที่อยุธยาทั้งกับจีนและญี่ปุ่น

ในพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นช่วงเวลาที่นโยบายการค้าระหว่างไทยกับจีนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก และการค้าได้ขยายตัวมากขึ้นอีกด้วย เพราะในช่วงเวลานี้จีนต้องประสบปัญหาการขาดแคลนข้าว เนื่องจากปัญหาการผลิตและจำนวนประชากรจีนที่เพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ไทยเองมีข้าวที่อุดมสมบูรณ์ จนเป็นที่สนใจของจีน ดังนั้น จักรพรรดิคังซี ทรงมีรับสั่งมายังกระทรวงพิธีการว่าข้าวสารประเทศสยามมีมาก ให้ขนส่งไปขายยังฝูเจี้ยน กว่างตง หึงป้อ แห่งละแสนเจี๊ยะ (1 เจี๊ยะเท่ากับ 120 ชั่ง, 1 ชั่ง เท่ากับ 496.8 กรัม ดังนั้นแสนเจี๊ยะจึงเท่ากับประมาณ 5,960,000 กิโลกรัม) และยกเว้นการเก็บภาษีจากไทยเป็นการตอบแทน

⁸ อนงคณา มานิตพิสิฐกุล, ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, 2545), 43-

การที่อยุธยาในขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก จนกระทั่งเป็นที่สนใจของจีน ดังนั้นนโยบายหลักของ จักรพรรดิราชวงศ์ซิง นับจากปลายสมัย จักรพรรดิถังซี (พ.ศ.2205-2265/ค.ศ. 1662-1722) จนกระทั่งรัชสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง (พ.ศ.2279-2319/ค.ศ.1736-1796) คือ การตั้งซื้อข้าวจากไทย ซึ่งการค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนในสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง ซึ่งอยู่ในปลายสมัย อยุธยามีความก้าวหน้ามากที่สุด เพราะพระองค์ทรงลดอัตราภาษีข้าวไทยที่ส่งไปขายยังจีนลงครึ่งหนึ่งต่อข้าวทุกๆ 10,000 หาบ หรือ 3 ใน 10 ต่อปริมาณข้าวทุกๆ 5,000 หาบ และเมื่อพระองค์ทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาเมื่อ พ.ศ.2294 (ค.ศ.1751) พระราชทานกระดุมขุนนางแก่พ่อค้าที่ตั้งซื้อข้าวจากไทยมากกว่า 2,000 หาบ เพื่อเป็นการเลื่อนขั้นขึ้นเป็นขุนนาง ทำให้ปริมาณการค้าข้าวเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก โดยในระหว่าง พ.ศ.2297-2301 มีการส่งข้าวจากไทยไปจีนเป็นปริมาณมากถึงปีละ 90,000-120,000 หาบ นอกจากนี้จักรพรรดิเฉียนหลงทรงมีพระกรุณาเป็นพิเศษแก่ไทยด้วยการที่ทรงพระราชทานทองแดงจำนวน 800 ชั่งให้ไทยเป็นกรณีพิเศษ ทั้งๆที่จีน ไม่อนุญาตที่ไทยของซื้อทองแดงจากจีนเมื่อพ.ศ. 2279 เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อข้าวเป็นปัจจัยสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์นี้ แต่อย่างไรก็ตามการค้าข้าวระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยา มีอันสิ้นสุดลงเมื่อต้องเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปีพ.ศ. 2310

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์กับราชสำนักชิง

วัตถุประสงค์ในการส่งคณะทูต

คณะทูตจีนที่ส่งมาไทย - ในช่วงสองศตวรรษแรกของราชวงศ์ซิง ไม่มีคณะทูตจากจีนส่งมาไทยเลยแม้แต่ชุดเดียว เนื่องจากความสัมพันธ์ของระหว่างทั้งสองอาณาจักรเป็นไปอย่างปกติ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนราชวงศ์ทั้งในจีนและในไทยก็ตาม จนมาถึงพ.ศ.2405 (ค.ศ.1562) ราชวงศ์ซิงได้ส่งคณะทูตจีนชุดแรกมายังไทย คณะทูตจีนชุดดังกล่าวได้อันเชิญพระบรมราชโองการของจักรพรรดิเสียนเฟิง เดือนให้ไทยส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายตามปกติ และอีกครั้งหนึ่งในตอนปลายปีพ.ศ. 2421 (ค.ศ.1878) ในระหว่างที่เอกอัครราชทูตจีนเดินทางไปอังกฤษก็ได้รับคำบัญชาแวะที่กรุงเทพฯ และเดือนให้ไทยส่งเครื่องราชบรรณาการไปจีนอีก

คณะทูตไทยที่ส่งไปจีน - ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงใช้ประเพณีและการปฏิบัติในการส่งทูตไปจีนในสมัยอยุธยาอยู่โดยมีการค้าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่สุด

สัมพันธภาพทางการเมือง

สัมพันธภาพระหว่างไทยกับจีนที่หยุดชะงักลงเป็นระยะเวลาสั้นๆภายหลังจากอยุธยาแตกในปี พ.ศ. 2310 (ค.ศ.1767) นั้น ได้เริ่มต้นขึ้นใหม่อย่างเป็นทางการในปีพ.ศ.2320 (ค.ศ.1777) เมื่อจักรพรรดิเฉียนหลงทรงพระบรมราชานุญาตให้พระเจ้าตากสินพระมหากษัตริย์ไทยองค์ใหม่ส่งเครื่องราชบรรณาการไปจีนอีก พระเจ้าตากสินทรงตอบสนองทันที โดยส่งคณะทูตไทยไปจีน 3

คนในปีนั้น ต่อมาในปี พ.ศ.2324 (ค.ศ. 1781) ราชทูตไทยไทยอันเชิญพระราชสาสน์ทูลเกล้าถวาย รายงานต่อจักรพรรดิจีนถึงชัยชนะของพระเจ้าตากเหนือพม่า และกราบทูลขอพระราชทานตราตั้ง ซึ่งก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต จักรพรรดิทรงมีพระบัญชาให้กรมพิธีการดูแลบรรดา ทูตเป็นอย่างดีและยอมให้มีสิทธิพิเศษทางการค้าขายเช่นแต่ก่อน⁹

ในปี พ.ศ.2325 (ค.ศ.1782) รัชสมัยของพระเจ้าตากสิ้นสิ้นสุดลงอย่างกะทันหัน เนื่องจาก พระจริยวัตรไม่เหมาะสมของพระองค์จึงทำให้ถูกถอดออกจากราชสมบัติโดยพระยาสรรรคบุรี ใน เวลาต่อมา เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทหารเอกของพระเจ้าตากสิน ได้ขึ้นเสวยราชย์เป็นรัชกาลที่ 1 และทรงย้ายเมืองหลวงจากธนบุรีมาอยู่ที่กรุงเทพฯบนฝั่งแม่น้ำตรงกันข้าม พระองค์ทรงสถาปนา ราชวงศ์จักรีขึ้น และทันทีที่ขึ้นครองราชย์ทรงส่งทูต ไปจีนทันทีในปีพ.ศ.2325 เพื่อทูลเกล้าถวาย รายงานถึงการเปลี่ยนราชบัลลังก์ ราชสำนักจีนซึ่งเพิ่งพระราชทานตราตั้งให้กับพระเจ้าตากสินมา หนึ่งปีก่อนหน้านั้นจึงไม่พร้อมที่จะรับรองพระองค์ ในปี พ.ศ. 2329 (ค.ศ.1786) จักรพรรดิเจี้ยนหลง ทรงเปลี่ยนนโยบายที่มีต่อรัชกาลที่ 1 ในเมื่อคณะทูตอีกชุดหนึ่งเดินทางไปทูลขอพระราชทาน ตราตั้งอีก ในคราวนี้จักรพรรดิทรงมีพระบัญชาให้สถาปนาบิด่างพระบรมราชโองการแต่งตั้งและ ให้กรมพิธีการจัดเตรียมตราเงินปิดทองเอาไว้ ทรงมอบพระบรมราชโองการและตราตั้งให้กับ บรรดาทูตไทยนอกประตูเมือง การที่จีนยอมรับรองรัชกาลที่ 1 เท่ากับเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ ถิ่นมิตรระหว่างสองประเทศอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2329 (ค.ศ.1786) รัชกาลที่ 1 ทรงส่งคณะทูต ไปจีนรวมทั้ง 22 ชุด ตลอดรัชสมัย 27 ปี ความสัมพันธ์ถิ่นมิตรนี้ยังคงดำเนินต่อไปในรัชสมัย รัชกาลที่ 2 ทันทีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2352 (ค.ศ.1809) ได้ทรงส่งคณะทูตชุดแรกไป จีนแต่โชคร้ายที่เรือของคณะทูตอัปปางและเครื่องราชบรรณาการทั้งหมดสูญหายไปหลังจากที่ จักรพรรดิเจี๋ยจิง ทรงทราบข่าวนี้พระองค์ทรงแสดงความเห็นพระทัยและพระมหากรุณาธิคุณ โดย ทรงรับสั่งว่า ไม่ต้องนำเครื่องราชบรรณาการมาทดแทนที่สูญหายไป ในปีพ.ศ.2357 (ค.ศ.1814) จักรพรรดิเจี๋ยจิงทรงมีพระบรมราชโองการชมเชยรัชกาลที่ 2 ในความกล้าหาญของพระองค์และต่อ การตัดสินใจของพระองค์ในการส่งเครื่องราชบรรณาการต่างๆที่ประสบกับการสูญเสียดังแล้ว ครั้งแล้ว ทำที่ที่เปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณของจักรพรรดิจีนนี้แสดงให้เห็นถึงความสนพระทัยของ พระองค์ต่อพระราชภารกิจของรัชกาลที่ 2 ในการส่งคณะราชทูตบรรณาการไป จักรพรรดิเจี๋ยจิงจึง ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ไทยจัดส่งเครื่องราชบรรณาการประจำปีพ.ศ.2358 เสีย และทรงมีพระบรมราชโองการว่า นับแต่นี้ไปไทยควรส่งเครื่องราชบรรณาการ 3 ปีต่อครั้ง

ในปีพ.ศ.2366 (ค.ศ.1823) จักรพรรดิเตาถวง จักรพรรดิองค์ใหม่ของจีน (พ.ศ.2364-2396/ ค.ศ.1821-1850) ทรงแสดงความโปรดปรานต่อรัชกาลที่ 2 โดยพระราชทานแผ่นจารึกตัวหนังสือ จีนว่า “หยุง-เทียน-ไฮ-ปัง” (Yung-tien-hai-pang) แต่พระองค์ด้วย

⁹ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 144.

สัมพันธภาพอันมิตรนี้ได้นำไปด้วยดีในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งสมัยนี้ได้ส่งคณะทูตไป
จีนถึง 17 ชุด รัชกาลที่ 3 ทรงส่งคณะทูตชุดแรกไปในปี พ.ศ.2369 (ค.ศ.1825) เพื่อทูลขอ
พระราชทานตราตั้งซึ่งก็ได้รับพระราชทาน

ในระหว่างพ.ศ. 2369-2385 (ค.ศ.1825-1842) ซึ่งเป็นปีที่จีนถูกประเทศตะวันตกบังคับให้
เปิดประเทศนั้น คณะทูตไทยยังคงเดินทางไปจีนเกือบทุกปีเช่นเคย ในช่วงสมัยเดียวกัน ประเทศ
ตะวันตกพยายามบีบบังคับไทยให้ยอมสถาปนาสัมพันธภาพทางการทูตและทางการค้า ซึ่งในที่สุด
ไทยต้องลงนามในสนธิสัญญาทางการค้ากับอังกฤษในพ.ศ.2369 และกับสหรัฐอเมริกาในพ.ศ.2376
การติดต่อกับประเทศตะวันตกของไทยที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเหตุให้สัมพันธภาพระหว่างไทยจีนต้อง
เสื่อมลงทีละน้อย หลังปีพ.ศ.2373 (ค.ศ.1830) ไปแล้ว การละเลยที่จะให้การต้อนรับบรรดาทูต
ต่างชาติของจีนปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น ในส่วนของไทยก็ให้ความสนใจความสัมพันธ์กับจีนน้อยลง
เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดีจักรพรรดิจีนก็ยังคงให้เกียรติทูตไทยและพระมหากษัตริย์ไทยเช่นเดิม ในปี
พ.ศ.2382 (ค.ศ.1839) จักรพรรดิจีนทรงประกาศอย่างชัดเจนว่า ให้ไทยส่งคณะทูตไปเพียง 1 ชุดใน
ทุกๆ 4 ปี ได้เป็นกรณีพิเศษแทนที่จะส่งไปทุกๆ 3 ปี เช่นแต่ก่อน รัชกาลที่ 3 ทรงหยุดการส่งคณะทูต
ไปจีนในปลายรัชสมัยของพระองค์ แต่การค้าขายกับจีนยังคงดำเนินอยู่¹⁰

ในต้นรัชกาลที่ 4 ทรงพยายามรักษาความสัมพันธ์กับจีนให้คงอยู่ต่อไป เมื่อพระองค์ทราบ
ข่าวการสวรรคตของจักรพรรดิเตากวง พระองค์จึงทรงส่งคณะทูตไทยไปจีนเพื่อร่วมในพิธีไว้อาลัย
และเพื่อทูลเกล้าถวายรายงานถึงการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ และเมื่อคณะทูตไทยเดินทางกลับ
จากปักกิ่ง ก็ได้ถูกขบถได้แผงปล้นสะดมของพระราชทานจากจักรพรรดิและฆ่าล่ำมเงินคนหนึ่งตาย
เหตุการณ์นี้ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักว่าความสัมพันธ์ทางการค้าในรูปแบบบรรณาการกับจีน
นั้นไม่คุ้มกับความยุ่งยากและกษัตริย์ต่าง ๆ นอกจากนั้นผลกำไรทางการค้าของรัฐกับจีนที่มี
น้อยลง และการส่งคณะทูตบรรณาการเพื่อสิทธิพิเศษทางการค้านั้นก็ได้ประโยชน์น้อยลง มีอิทธิ
อย่างมากต่ออย่างตัดสินพระทัยของรัชกาลที่ 4 ที่จะหยุดส่งคณะทูตไปจีนหลังปีพ.ศ.2396
(ค.ศ.1853) คณะทูตไทยที่ส่งไปในปีพ.ศ.2396 นั้นก็เพื่อแสดงความขอบพระทัยต่อพระมหา
กรุณาธิคุณที่พระราชทานตราตั้ง และเป็นคณะทูตไทยชุดสุดท้ายซึ่งไปถวายเครื่องราชบรรณาการ

¹⁰ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 150.

สัมพันธภาพทางเศรษฐกิจ

เมื่ออาณาจักรอยุธยาแตกในปี พ.ศ.2310 (ค.ศ.1767) นั้นมีผลให้การส่งคณะทูตบรรณาการของไทยหยุดชะงักลงเป็นเวลาหลายปี และหลังจากปี พ.ศ. 2320 (ค.ศ.1777) ธุรกิจการค้าเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีก การค้าระหว่างไทยกับจีนนั้นเฟื่องฟูมากขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะว่าในสมัยพระเจ้าตากสินนั้นการค้าต่างประเทศของไทย ค้ากับจีนเป็นสำคัญ การค้าของรัฐก็เจริญรุ่งเรืองด้วยเช่นกัน

ในช่วงที่รัชกาลที่ 1 ผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรีนั้น พระองค์ทรงยังดำเนินตามนโยบายของพระเจ้าตากสินในการกระตุ้นให้มีการค้าขายระหว่างไทย-จีน และให้ชาวจีนอพยพเข้ามาต่อไปอีก รัชกาลที่ 1 ซึ่งเคยเป็นผู้รับสนองพระเจ้าตากสินในฐานะแม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระองค์ รัชกาลที่ 1 ทรงเข้าพระทัยและทรงส่งเสริมเพื่อสนับสนุนการค้าของรัฐมากยิ่งขึ้น ในปีพ.ศ. 2329 (ค.ศ.1786) ซึ่งหลังจากนั้นกิจการค้าขายตัวออกไปมากขึ้น ไม้สักกลายเป็นสินค้าส่งออกที่มีความสำคัญขึ้นมาและเป็นสิ่งจูงใจให้การค้าระหว่างไทย-จีนขยายตัวมากขึ้น การที่ไม้สักไทยมีคุณภาพดีและมีจำนวนมากทำให้ชาวจีนสามารถเข้ามาต่อเรือสำเภามาในไทยได้ราคาถูกกว่าในจีน และส่งสินค้าไม้สักออกไปจีนสำหรับกิจการต่อเรือมากขึ้นด้วย

การค้าขายกับจีนที่เฟื่องฟูมากขึ้นซึ่งเริ่มจากรัชกาลที่ 1 และดำเนินต่อไปด้วยดีอีกในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 มีความสำคัญเหนือกว่าความสัมพันธ์ในด้านอื่นๆกับจีน โดยสิ้นเชิง ความดีในการส่งคณะทูตบรรณาการไปยังจีนในระหว่างต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีแรงจูงใจมาจากความประสงค์ที่จะค้าขายโดยตรง รัชกาลที่ 1 ทรงจ้างบรรดาพ่อค้าจีน เป็นตัวแทนค้าขายของพระองค์ เพื่อไปค้าขายยังเมืองกวางตุ้งในฤดูร้อนซึ่งได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ การค้าของรัฐและเอกชนนั้นยังคงเฟื่องฟูและขยายขอบเขตออกไปอีกในสมัยรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงสนับสนุนการค้าขายและการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน ทรงเป็นธุระในกิจการค้าขายด้วยพระองค์เองอย่างแข็งขัน¹¹

การค้าขายระหว่างไทยกับจีนยังคงรุ่งเรืองอยู่ระหว่างสองทศวรรษแรกของสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากนั้นแล้ว การค้ากับจีนเริ่มทรุดลง รัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงเกี่ยวข้องโดยตรงในการค้าขายกับต่างประเทศมาตั้งแต่พระองค์ยังทรงเป็นพระยาเจ้าลูกยาเธอ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ ทรงเริ่มขึ้นตอนที่ปรับปรุงการค้าทางบกอีกหลายสาย ในต้นรัชสมัยของพระองค์ ทรงเพิ่มให้ไม้สักอยู่รายการสินค้าผูกขาดอีกด้วย¹²

การค้าขายกับจีนเผชิญอุปสรรคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เมื่อมีการคุกคามจากตะวันตกมากขึ้น ในต้นปี พ.ศ.2378 (ค.ศ.1835) การค้าระหว่างไทยกับจีนค่อยๆเสื่อมลงทีละน้อย เนื่องจากอิทธิพล

¹¹ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 161.

¹² สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 163.

ของตะวันตกนั้น เห็นได้จากจำนวนเรือที่มาค้าขายลดลงเรื่อยๆ แต่การค้าขายระหว่างไทยกับจีนก็ คงดำเนินต่อไป สัมพันธภาพทางการค้ายังคงเป็นไปอย่างฉันทมิตรเช่นเดียวกับแต่ก่อน การที่ไทยยื่น กรานว่าจะส่งบรรณาการไปเรื่อยๆสะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาของไทยที่จะรักษา ความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน หลังปี พ.ศ.2387 (ค.ศ.1844) จีนประสบปัญหาความวุ่นวายภายใน และการที่ชาวตะวันตกได้สิทธิพิเศษทางการค้า มีผลกระทบต่อการค้าขายระหว่างไทยกับจีนอย่าง มาก การค้าขายของรัฐระหว่าง 2 อาณาจักรที่เสื่อมลงหลัง พ.ศ. 2387 เห็นได้ชัดจากการที่ไทยหยุด ส่งคณะทูตบรรณาการอย่างกะทันหันเป็นเวลา 4 ปี และได้ส่งไปอีกครั้งเพียงครั้งเดียวในปี พ.ศ.2391 (ค.ศ.1848) ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2387-2394/ ค.ศ.1844-1851

รัชกาลที่ 4 ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2394 (ค.ศ.1851) ทรงตระหนักถึงกิจการค้า ระหว่างประเทศไทยกับจีนที่ตกต่ำลงนั้นเป็นอย่างดี ดังนั้นในต้นรัชสมัยของพระองค์จึงทรงยกเลิก การค้าของรัฐและทรงปรับปรุงและเพิ่มอัตรการเก็บภาษีสูงขึ้น ดังนั้นการค้าของรัฐซึ่งได้เติบโต ขึ้นเนื่องจากการค้ากับจีนนับตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงยุคลงในสมัยรัตนโกสินทร์

ความเสื่อมของระบบบรรณาการของไทยกับจีน

ปัจจัยและสาเหตุที่ทำให้ความสัมพันธ์เกิดความเสื่อม

ในระหว่างพ.ศ. 2369-2385 (ค.ศ.1825-1842) ซึ่งเป็นปีที่จีนถูกประเทศตะวันตกบังคับให้ เปิดประเทศนั้น คณะทูตไทยยังคงเดินทางไปจีนเกือบทุกปีเช่นเคย ในช่วงสมัยเดียวกัน ประเทศ ตะวันตกพยายามบีบบังคับไทยให้ยอมสถาปนาสัมพันธภาพทางการทูตและทางการค้า ซึ่งในที่สุด ไทยต้องลงนามในสนธิสัญญาทางการค้ากับอังกฤษในพ.ศ.2369 และกับสหรัฐอเมริกาในพ.ศ.2376 การติดต่อกับประเทศตะวันตกของไทยที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเหตุให้สัมพันธภาพระหว่างไทยจีนต้อง เสื่อมลงทีละน้อย สัมพันธภาพระหว่างไทยกับจีนที่เสื่อมลงนั้น ปรากฏชัดมากขึ้นหลังจากปี พ.ศ. 2387 (ค.ศ.1844) ไปจนถึงสิ้นรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ในปีพ.ศ.2394 (ค.ศ.1851) ไทยส่งคณะทูตไปเพียง 1 ชุดเท่านั้นในปีพ.ศ. 2391(ค.ศ.1848) จำนวนคณะทูตของไทยที่ลดลงในทันทีทันใดนั้นอาจมีเหตุ มาจากเงื่อนไขสัมพันธกัน 2 ประการ ประการแรก หลังจากปี พ.ศ.2387 (ค.ศ.1844) ชาติดะวันตก สามารถติดต่อค้าขายกับจีนได้โดยตรงแล้ว เป็นเหตุให้ความสำคัญของไทยในฐานะเป็นแหล่ง สิ้นค้าเงินแหล่งใหญ่ลดลง ทำให้ผลกำไรจากการค้าตกต่ำตามไปด้วย ประการที่สอง สถานการณ์ที่ ไม่มั่นคงอันเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างจีนกับชาติตะวันตกทำให้ความไม่ปลอดภัยและไม่ สะดวกต่อคณะทูตไทยที่จะเดินทางไปปักกิ่ง คณะทูตไทยที่ส่งไปจีนในปีพ.ศ.2386 (ค.ศ.1843) ถูก ส่งไปเพื่อดูว่าสถานการณ์ในจีนกลับคืนสู่สภาพปกติแล้วหรือไม่ เมื่อยังปรากฏว่าจีนยังคงวุ่นวายอยู่

รัชกาลที่ 3 ทรงหยุดการส่งคณะทูตไปจีนในปลายรัชสมัยของพระองค์ ทั้งๆที่ความสัมพันธ์รูปแบบ
บรรณาการ¹³

รัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักว่าความสัมพันธ์ทางการค้าในรูปแบบบรรณาการกับจีนนั้นไม่คุ้ม
กับความยุ่งยากและภัยอันตรายต่างๆ นอกจากนั้นผลกำไรทางการค้าของรัฐกับจีนที่มีน้อยลง และ
การส่งคณะทูตบรรณาการเพื่อสิทธิพิเศษทางการค้านั้นก็ได้ประโยชน์น้อยลง มีอิทธิพลอย่างมากต่อ
อย่างตัดสินพระทัยของรัชกาลที่ 4 ที่จะหยุดส่งคณะทูตไปจีนหลังปีพ.ศ.2396 (ค.ศ.1853) คณะทูต
ไทยที่ส่งไปในปีพ.ศ.2396 นั้นก็เพื่อแสดงความขอบพระทัยต่อพระมหากษัตริย์ที่พระราชทาน
ตราตั้ง และเป็นคณะทูตไทยชุดสุดท้ายซึ่งไปถวายเครื่องราชบรรณาการ¹⁴

ภายหลังที่ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้นได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเผชิญกับอิทธิพลบีบบังคับด้านการเมืองและด้าน
เศรษฐกิจจากชาติตะวันตกที่มีเพิ่มขึ้นมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุด ระบบบรรณาการก็ได้รับความ
กระทบกระเทือนอย่างมากที่สุด เมื่อจีนซึ่งถือตนเองอยู่เสมอว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่กว่า
อาณาจักรอื่นๆ และเป็นศูนย์กลางโลกต้องพ่ายแพ้แก่ชาติมหาอำนาจตะวันตกและถูกย่ำยีสับ
ประมาทครั้งแล้วครั้งเล่าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 พร้อมกับเกิดการแตกสลายของระบบ
บรรณาการนั้น สิทธิพิเศษทางการค้าซึ่งบรรดารัฐบรรณาการของจีนที่เคยได้รับมาเป็นเวลานานก็
หมดสิ้นลงไปด้วย¹⁵

¹³ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 151-152.

¹⁴ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 154.

¹⁵ สืบแสง พรหมบุญ, เล่มเดิม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 169.

สรุป

ความสัมพันธ์กันในระบบบรรณาการของทั้งสองอาณาจักรนั้น ต่างฝ่ายต่างมีจุดมุ่งหมายของตนเอง จุดมุ่งหมายที่สำคัญของคณะทูตไทยนั้นเป็นไปในด้านเศรษฐกิจ การที่ไทยส่งคณะทูตและของกำนัลต่างๆไปยังจีนนั้น มิได้หมายความว่า ไทยยอมรับความมีอำนาจเหนือกว่าของจีนแต่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับข้อเรียกร้องต่างๆของจีนเพื่อที่จะได้รับสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการนั้นเป็นทางสายเดียวที่มีการสื่อสารสวนทางกัน ซึ่งทั้งจีนและไทยต่างก็บรรลุจุดมุ่งหมายพื้นฐานด้วยกัน ซึ่งก็คือ การอ้างสถานภาพที่มีอำนาจเหนือกว่าของจีนและการได้รับสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจของไทย แม้ว่าวัตถุประสงค์ในตอนต้นๆจะเป็นไปในด้านการเมืองก็ตาม แต่ในสมัยต่อๆมาการส่งทูตไทยไปจีนก็เป็นที่ไปเพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ และยังในต้นรัตนโกสินทร์มีวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าเรื่องอื่นๆ

ภายหลังที่ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยกับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเผชิญกับอิทธิพลบีบคั้นทางการเมืองและด้านเศรษฐกิจจากชาติตะวันตกที่มีเพิ่มขึ้นมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ระบบบรรณาการซึ่งล้าสมัยได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีลักษณะตายตัวมากเกินไปที่จะเผชิญกับการท้าทายทางความคิดและวิทยาการแบบใหม่ ในที่สุด ระบบบรรณาการก็ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมากที่สุด เมื่อจีนซึ่งถือตนเองอยู่เสมอว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่กว่าอาณาจักรอื่นๆ และเป็นศูนย์กลางโลกต้องพ่ายแพ้แก่ชาติมหาอำนาจตะวันตกและถูกย่ำยีสปรมาทครั้งแล้วครั้งเล่าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 พร้อมๆกับการแตกสลายของระบบบรรณาการนั้น สิทธิพิเศษทางการค้าซึ่งบรรดาระัฐบรรณาการของจีนที่เคยได้รับมาเป็นเวลานานก็หมดสิ้นลงไปด้วย

บรรณานุกรม

ธิดา สารระยา. (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ . กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ , 2532.

นฤมิตร สอดสุข . สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

สืบแสง พรหมบุญ. ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยจีน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

อนงคณา มานิตพิสิฐกุล . ไทยกับจีนและญี่ปุ่นสมัยอยุธยา . พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2545.